

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, професора Левченка Юрія Олександровича на дисертаційну роботу Варава Дмитра Віталійовича на тему «Запобігання втягненню молоді у вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні», подану до захисту у разову спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми, обраної для дисертаційного дослідження полягає в тому, що в сучасних умовах протидії злочинності, зокрема в сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, існує нагальна необхідність в удосконаленні тактики та стратегії протидії наркотизації населення в Україні. Більшість наркоманів намагається втягнути у вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів як мінімум декілька осіб.

Про актуальність обраного напряму дослідження може свідчити те, що запобігання втягненню молоді у вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні обумовлена суттєвою інтенсифікацією видів протиправної поведінки у різних сферах людської діяльності та збільшенням завданої шкоди цими діями.

Варто наголосити на погравленні використання території України як транзитної в системі наркотрафіку у зв'язку з диверсифікацією каналів постачання наркотичних засобів в країни Європи; збереженні високого рівня надходження в Україну наркотиків через окуповані території, які виявляються транзитними на Афгано-Пакистанському шляху (наркотрафіку), використовуючись як для доставки опіатів; диверсифікації «Північного шляху» в механізми воєнних дій за численними напрямками, сферами, безструктурними засобами, чільне місце серед яких посідає наркотизація населення; тенденціях зсуву «Балканського маршруту» через активізацію турецьких вантажних перевезень територією України, Молдови, Росії та Румунії, а також погравлення латиноамериканського наркотрафіку; зростанні обсягів надходження в Україну синтетичних наркотичних засобів азійського походження; поширення безконтактного збуту, придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та його контроль злочинними синдикатами. У цих умовах необхідне

переосмислення проблеми забезпечення національної безпеки шляхом мінімізації впливу організованих груп і злочинних організацій на наркотизацію населення й пов'язану з цим криміналізацію суспільних відносин за допомогою кримінологічного інструментарію запобіжних заходів впливу на злочинність у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Метою дисертаційного дослідження полягає у розробці комплексу заходів запобігання втягненню молоді у вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів за допомогою кримінологічних засобів, що полягає у розробленні пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Вивчення дисертації та наукових публікацій автора дає можливість нам підкреслити логічність структури дослідження, тим самим надало дисертанту можливість визначити мету, об'єкт, предмет і завдання роботи та ґрунтовно й повною мірою проаналізувати зазначену тему.

Окрім цього варто зазначити, що це дає змогу враховувати права та інтереси громадян, які вчинили кримінальне правопорушення, а законодавство повинно бути спрямоване саме на виправлення людини, де кара не є самоціллю.

У роботі автором використано сукупність загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціально-наукових методів пізнання, які дали змогу висвітлити й вирішити низку теоретичних та практичних питань теми дисертаційного дослідження.

Дисертант проаналізував значну кількість джерел (311 найменувань) та вивчив роботи інших науковців, що надало можливість вирішити наукову задачу у розробці комплексу заходів запобігання втягненню молоді у вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

З позитивного боку слід відмітити, що основою дисертації є зведені дані вивчення 180 кримінальних проваджень відкритих за ст. 304, 315 КК України про втягнення осіб віком 14–35 років у незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів упродовж 2016–2023 рр. з усіх областей

країни; узагальнені результати опитувань 111 слідчих/дізнавачів, 139 працівників карного розшуку, 200 працівників Департаменту боротьби з наркозлочинністю Національної поліції України у Дніпропетровській, Київській, Львівській, Одеській областях; анкетування 370 студентів Національної академії внутрішніх справ, аналітичні матеріали МВС України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України; матеріали Управління ООН з наркотиків та злочинності (UNODC) та Європейського центру з контролю за наркотиками і наркоманією (EMCDDA).

Результати наукового дослідження викладено в трьох наукових публікаціях за темою дослідження, чотири тези доповідей і наукових повідомлень на науково-практичних конференціях, а також програма заходів запобігання та протидії втягненню молоді до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів на 2025-2027 роки.

Отже, дисертація Варави Д.В. на тему «Запобігання втягненню молоді у вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні» виконана на високому науковому рівні.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методології наукової діяльності. Наукові результати й положення, що винесені на захист, отримано завдяки використанню різноманітних методів, таких як теоретичний аналіз і синтез, логіко-юридичний, соціологічний, психологічний та статистичний методи, а також ґрунтовної емпіричної бази.

Постановка завдань, визначення мети, об'єкта та предмета дослідження є чіткими, зрозумілими й такими, що цілком відповідають загальним вимогам. Завдання наукового пошуку виконано на високому методологічному рівні, а дисертант опанував необхідні компетенції для рівня доктора філософії.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Розкрито та обґрунтовано в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі може бути використано у: *законотворчій діяльності; діяльності правоохоронних органів діяльності правоохоронних органів* – при розробці та вдосконаленні відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань запобігання, виявлення,

розкриття втягненню молоді у вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, у системі службової підготовки та у практичній діяльності оперативних працівників Департаменту боротьби з наркозлочинністю Національної поліції України (акт впровадження ДБН Національної поліції України від 17 листопада 2022 року); *освітньому процесі та науково-дослідній роботі* – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, аналізу та прогнозуванню кримінальних правопорушень, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників Національної поліції України (акт Національної академії внутрішніх справ від 23 листопада 2022 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація Варави Д.В. викладена українською мовою та має чітку структуру, що відповідає вимогам МОН України та Порядку присудження ступеня доктора філософії. Дисертація містить анотацію, список публікацій, зміст, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, які охоплюють дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел і додатки. Загальний обсяг дисертації становить 291 сторінок, із яких 231 сторінки – основний текст.

Аналіз змісту роботи свідчить про те, що в результаті проведеного дослідження дисертанту вдалося вирішити поставлені задачі та отримати нові, поглиблені для науки результати. Вивчення дисертаційного дослідження свідчить про самостійність проведеного дослідження, його актуальність і достатній науковий рівень, суттєве теоретичне і практичне значення.

У першому розділі дослідження з'ясовано, що проблема наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в країні, на відповідному науковому рівні починає досліджуватися у 50–70-х рр. минулого століття. Окремі дослідження здебільшого розкривають кримінологічні, кримінально-правові та соціальні проблеми, визначають певні заходи запобігання втягнення молоді у протиправну діяльність. Однак такі дослідження значною мірою розкривали лише деякі аспекти проблеми, спиралися на законодавство яке наразі втратило чинність, а в умовах

реформування правоохоронних органів взагалі не були предметом дослідження.

Розглянуто такі складові способу втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, як підготовка, безпосереднє вчинення, приховування.

До підготовчих дій належать: 1) підбір жертви злочинного посягання, яку можна залучити до вживання наркотиків (47,55 % кримінальних проваджень); 2) створення зацікавленості жертви злочинного посягання у вживанні наркотиків, з подальшим заробітком й підвищення авторитету (28,44 %); 3) вчинення дій, що послаблюють контроль молодшої людини за власними діями: розпивання спиртних напоїв, куріння, уживання «енергетиків» (3,55 %).

Здійснення підозрюваним цілеспрямованих підготовчих дій засвідчує його суспільну небезпечність, умисел втягнути у вживання наркотиків. Під час безпосереднього втягнення можуть застосовувати фізичне (заподіяння тілесних ушкоджень, мордування, катування) або психологічне насильство (погрози, шантаж).

Дії, спрямовані на приховування втягнення (траплялися у 49 % кримінальних проваджень) включають: а) дії спрямовані на перешкоджання отриманню інформації про втягнення (переміщення матеріальних джерел інформації про кримінальне правопорушення, їх маскування; знищення матеріальних, а подеколи й ідеальних джерел інформації про кримінальне правопорушення; недонесення); б) дії, які перешкоджають запобіганню або виявленню втягнення й спрямовані на надання завідомо неправдивої інформації (фальсифікація; інсценування; завідомо неправдиве повідомлення з метою приховування втягнення; завідомо неправдиві показання); в) дії спрямовані на спотворення самого втягнення (погрози жертві та свідкам; шантаж, залякування потерпілого та його близьких).

Проведено порівняльний аналіз організаційно-правових заходів запобіганню втягнення молоді у вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в зарубіжних країнах. На основі вивчення законодавства та відповідної правозастосовної практики здійснюється за такими напрямками: а) силові методи, «жорстка політика» (Китай, Малайзія, Пакистан, Таїланд); б) «жорсткий контроль», комплексне програмування, яке спрямоване на максимізацію

запобіжних заходів (США, Великобританія, Франція); в) лібералізація обігу наркотиків, легалізації деяких видів (Нідерланди, Іспанія).

Другий розділ дослідження присвячено кримінологічній характеристиці особи кримінального правопорушника. Насамперед, визначено стан, рівень та зміст елементів кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень, які вчиняються організованими групами та злочинними організаціями. Динаміка відтворення втягнення молоді до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів на рівні відповідної статистичної моделі відповідає генеральним трендам наркозлочинності й засвідчила найбільш виражене падіння рівня, найнижчі абсолютні прирости у 2023 р. За останні роки рівень виявлених таких кримінальних правопорушень скоротився більш ніж у 10 разів, що виводить такий вид кримінальних практик як втягнення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів молоді на провідні «антирейтингові» позиції.

З'ясовано, що криміногенні фактори, що виступають як детермінанти досить численні, різноманітні й зумовлені суттєвими протиріччями. Нестабільність економічного та суспільно-політичного життя країни, різке зниження життєвого рівня населення, деградація традиційних моральних устоїв, пропаганда в засобах масової інформації різних форм девіантної поведінки, а також низка інших факторів створили сприятливі умови для зростання наркотизму в Україні, в першу чергу серед молоді. Численні реформи, спрямовані на розвиток прогресивних суспільних відносин, викликали серед іншого й негативні наслідки у вигляді виникнення нових сфер прояву кримінальних тенденцій, пов'язаних із наркотизмом.

Автором розроблено типологію осіб, які втягують молодь у вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів: *професійний* – особи, які не вживають наркотичні засоби, однак беруть участь у незаконному обігу наркотиків й втягують інших; *кримінальний* – особи, які вживають наркотичні засоби самі, не пов'язані з організованим незаконним наркообігом; *організований* – особи, які належать до організованих злочинних груп; *сімейний* – особи, які пов'язані родинними зв'язками.

У третьому розділі дослідження представлені загальносоціальні стратегічні пріоритети державної політики щодо наркотиків спрямовані на недопущення розвитку кримінальної активності й розповсюдженості наркотичної зараженості суспільства, на основі яких запропоновано прийняття Державної комплексної програми боротьби зі злочинністю молоді, яка сприятиме реалізації таких стратегічних напрямів й розробці регіональних планів запобігання наркозлочинності, а також наголошено на прийнятті авторського проекту Програми заходів запобігання втягненню молоді до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів на 2025–2027 рр.

Розроблені спеціально-кримінологічні заходи запобігання у рамках оперативного супроводження, в частині виявлення кримінальних правопорушень шляхом розширення підрозділів поліції по боротьбі з наркозлочинністю й підвищення професійного відбору до них; розроблення Положення щодо удосконалення порядку регулювання законного обігу наркотичних засобів, правової регламентації лікування хворих на наркоманію, їх соціальної реабілітації; укріплення та розвиток спеціалізованих медичних установ антинаркотичного профілю, забезпечення дієвої взаємодії органів і організацій які ведуть боротьбу з наркозлочинністю по створенню бази даних осіб, які продовжують немедичне вживання наркотиків. У зв'язку з цим, запропоновані спеціально-кримінологічні заходи запобігання втягненню молоді у вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що складається з діяльності щодо припинення розпочатого кримінального правопорушення, так і недопущення вчинення нового шляхом мінімізації: 1) зловживання або попиту на наркотики; 2) незаконної пропозиції наркотиків, які пов'язані з індивідуально-профілактичними заходами: виявлення осіб, що зловживають наркотиками або допускають їх немедичне вживання, здійснення контролю за їх поведінкою та способом життя; проведення з молоддю заходів виховного, медичного та правового характеру з метою недопущення немедичного вживання або прийому наркотиків; усунення обставин, які призвели до вживання наркотичних засобів.

Автором запропоновані індивідуально-профілактичні заходи запобігання спрямовані на припинення кримінальної протиправної діяльності осіб пов'язаної з

незаконним обігом наркотичних засобів за напрямками притягнення осіб до кримінальної відповідальності із застосуванням передбачених кримінальним законом заходів покарання, інших заходів кримінально-правового впливу; постпенітенціарної профілактики.

Список використаних джерел охоплює 311 посилання на 31 сторінках.

Зазначене дає підстави стверджувати, що дисертація Варави Д.В. відповідає встановленим вимогам і є завершеною науковою працею, результати якої виконують актуальне наукове завдання – висвітлення рекомендації та конкретні пропозиції щодо удосконалення механізму запобігання втягненню молоді у вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні, є теоретично обґрунтованими та аргументованими.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації на практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження Варави Дмитра Віталійовича на тему «Запобігання втягненню молоді у вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні» може бути рекомендовано для використання в освітньому процесі закладів вищої освіти юридичного профілю, у науково-дослідних розробках наукових установ, під час підготовки наукових публікацій та монографій, планування досліджень за цим напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи дисертацію Варави Д.В., водночас необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. Визначаючи наукову новизну отриманих результатів, дисертант сформулював низку нових наукових положень, висновків та рекомендацій, зокрема, вказує в рубриці «дістало подальшого розвитку» (стор.25) позицію щодо необхідності подальшого удосконалення спеціально-кримінологічних заходів запобігання у рамках оперативного супроводження в частині виявлення кримінальних правопорушень шляхом розширення підрозділів поліції по боротьбі з наркозлочинністю й підвищення професійного відбору до них. При цьому, у подальшому, на сторінках 186-207 ним, в роботі, поверхнево викладено

думку щодо розширення підрозділів Національної поліції по боротьбі з такими злочинами, тим паче, не приділено увагу професійному відбору до них та не запропоновано шляхів реалізації цієї ідеї.

2. На стор. 101 здобувач представив встановлені складові способу *втягнення неповнолітніх* у злочинну діяльність, а саме: підготовка, безпосереднє вчинення, приховування. Автор розкрив кожна з дій. Хоча, вище по тексту, на тій же сторінці, здобувач вказує на вік жертви кримінально-протиправного посягання (особи віком від 14 до 35 років). Під час публічного захисту хотілося б почути думку автора, чи стосуються такі складові способу втягнення і до молодих осіб з ширшим віковим діапазоном, а не тільки окремо до неповнолітніх?

3. У своїй роботі здобувач приходить до висновку (стор. 103), що, відповідно до іноземного досвіду, запобігання втягнення молоді у вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів здійснюється за такими напрямками: а) силові методи, «жорстка політика» (Китай, Малайзія, Пакистан, Таїланд); б) «жорсткий контроль», комплексне програмування, яке спрямоване на максимізацію запобіжних заходів (США, Великобританія, Франція); в) лібералізація обігу наркотиків, легалізації деяких видів (Нідерланди, Іспанія).

Хотілося б почути думку дисертанта щодо виокремлених напрямків: а) «жорстка політика» та б) «жорсткий контроль», яка між ними різниця? Можливо доречніше було б напрямком б) назвати «суворий контроль»?

До яких із запропонованих напрямків Ви віднесли б Україну, враховуючи той факт, що 21 грудня 2023 року Верховна Рада проголосувала за закон щодо легалізації медичного канабісу?

4. На стор. 29-30 автор вказує статистику за 2020-й, 2021-й та 2024 рік. Хотілось би дізнатися, чому відсутня статистика за 2022-й та 2023-й р.р..

Ці зауваження і побажання є рекомендаційними, загалом не позначаються на позитивній оцінці дисертації та спрямовані на поглиблення наукової дискусії під час прилюдного захисту.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій автора фактів порушення

академічної доброчесності не виявлено. Дисертація Варави Д.В. є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації поставленим вимогам. Дисертація Варави Дмитра Віталійовича на тему «Запобігання втягненню молоді у вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є самостійною завершеною науковою працею, містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для юридичної науки, відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40, та пп. 5–9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор Варави Дмитро Віталійович заслуговує присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

завідувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права НАВС
кандидат юридичних наук, професор

Юрій ЛЕВЧЕНКО

